

ВІЙСЬКОВА ІСТОРІЯ

УДК 94 (477.83/86)

OCHOTNICY Z POLSKI W SZEREGACH SICZY ZAKARPACKIEJ 1938–1939

dr. Piotr KOZŁOWSKI*Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Jarosławiu**e-mail: nika0@poczta.onet.pl**DOI gal.31.162-175*

У статті міститься інформація щодо набору та переселення українських волонтерів з Польщі. У статті представлений один із багатьох епізодів з історії України – історії української держави, яка була створена у березні 1939 р. Держава проіснувала лише декілька днів, адже проти неї було проведено спецоперацію угорськими військами Мівольса Хортога. Українська держава була скасована 18 березня 1939 р. За часів існування Карпатської Русі тодішній уряд сформував національну збройну силу (Карпатську Січ), яка мала на меті захищати державу.

Публікація визначається довідковими матеріалами українських архівів у Львові, а також су-міжною літературою. У статті висвітлено також ставлення польських властей до своїх громадян українського походження, які вирішили приєднатися до Карпатської Січі з надією створити незалежну Україну. У результаті вони були позбавлені громадянства та залишилися як особи без громадянства.

Обговорюючи предмет дослідження, автор подає його в контексті міжнародних обставин, що розвивалися в той час у країнах Близького Сходу. Автор подає фрагменти протоколів інтерв'ю затриманих польською прикордонною службою під час спроби незаконного перетину кордону. Наведені фрагменти документів арешту зображають, з одного боку, організацію набору добровольців до Карпатської Січі на територію Польщі, і, з іншого боку, демонструють рішучу підтримку ідеї створення незалежної української держави.

Доповненням до статті є вкладення зі статистичними даними людей, яким вдалося пройти на територію Карпатської України. Друга частина, що доповнює статтю, представляє собою реєстрацію 106 поляків, які мешкали на території м. Лесько, Перемишля та Дрогобича. Вони через службу в Карпатській Січі були позбавлені громадянства Польщі згідно статті 11 закону 2 від 20 січня 1920 р. стосовно польського громадянства. Автор подає перелік осіб з громадянством України з міст Лесько, Перемишль та Дрогобича в такому порядку: ім'я та прізвище, дата народження, місце народження та місце проживання. Особисті дані учасників формування, які боролися проти угорських військ у 1938 р., чітко вказують на те, що організація Карпатської Січі включала майже все українське чоловіче населення, що мешкає на прикордонній території.

Ключові слова: Карпатська Україна, Карпатська Січ, Організація Українських Націоналістів, агітація, метод набору на формування, українські волонтери, кур'єри, читальня "Прогресс", система захисту кордону, нелегальний перехід кордону, прикордонна служба, корпус прикордонної служби, затримання осіб, розслідування осіб, втрата польського громадянства, країна-губернатор, офіційна газета Республіки Польща.

Celem prezentowanego artykułu, jest przedstawienie szerszemu ogółowi mało znanego faktu z historii Europy Środkowej związanego z formowaniem na przełomie 1938–1939 roku ukraińskich sił zbrojnych Siczy Zakarpacskiej, formacji która dzięki napływu ochotników z zagranicy w tym z Polski w krótkim czasie rozrosła się do ponad sześciu tysięcy ludzi. Kwestia udziału ochotników z Polski w szeregach Siczy była w niewielkim stopniu poruszana przez współczesnych autorów: Macieja Koźmińskiego, Dariusza Dąbrowskiego, oraz Piotra Kołakowskiego, informacje te są jednak niepełne i przedstawiają powyższą problematykę z polskiego punktu widzenia. Natomiast w publikacji Olega Pahirii jaka się ukazała w 2010 roku na terenie Ukrainy, brak jest pełnej informacji o udziale ukraińskich ochotników z Polski w formowaniu Siczy. Dlatego też prezentowany artykuł stanowi zaczątek do szerszej dyskusji na ten temat. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że we współczesnej polskiej historiografii wydarzenia jakie miały miejsce na Zakarpaciu, są bardziej znane z punktu widzenia działań dywersyjnych podjętych przez Oddział II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego w

ramach operacji “ŁOM”, niż kwestia udziału ukraińskich ochotników pochodzących z Polski w Siczy Zakarpackiej.

W marcu 2018 roku mija kolejna siedemdziesiąta dziewiąta rocznica upadku Karpackiej Ukrainy, państwa które funkcjonowało na przełomie lat 1938–1939 na terenie przedwojennej Czechosłowacji. Początkowo jako obszar autonomiczny na terenie czechosłowackiego Podkarpacia, a z dniem 15 marca 1939 roku jako niepodległego. Państwo ukraińskie /którego prezydentem był ksiądz Augustyn Wołoszyn/ istniało zaledwie kilka dni. 18 marca 1939 roku po czterech dniach krwawych walk z wojskami węgierskimi zostało bezpowrotnie zlikwidowane, a jej terytorium zostało anektowane przez Węgry.

Posiadając szeroką autonomię, w październiku 1938 roku władze Karpackiej Ukrainy przystąpiły na podległym terenie do formowania struktur ukraińskiej administracji państwowej, policji oraz narodowych sił zbrojnych, które miały w przyszłości stać na straży niepodległego państwa. Sytuacja jaka wytworzyła się pod koniec 1938 roku na terenie czechosłowackiego Podkarpacia, z jednej strony stanowiła nadzieję dla narodu ukraińskiego na budowę w przyszłości niepodległego państwa, z drugiej strony dla krajów ościennych w tym i Polski stanowiło zagrożenie dla ich bezpieczeństwa wewnętrznego i integralności terytorialnej państwa.

Przystępując do budowy struktur państwowych, 9 listopada 1938 roku podczas posiedzenia rządu autonomicznego w Huście, przyjęto uchwałę o utworzeniu Organizacji Narodowej Samoobrony Karpackiej Siczy (dalej ONSKS). Kolejnym krokiem podjętym w celu realizacji wizji ukraińskich sił zbrojnych było zatwierdzenie 10 listopada 1939 roku (przez ministra spraw wewnętrznych rządu autonomicznego Juliana Raweja) statutu ONSKS oraz wydanie dwóch rozporządzeń w sprawie organizacji formacji. Od tej chwili władze ukraińskie przystąpiły do formowania narodowych sił zbrojnych na terenie Zakarpacia. Było to jednak przedsięwzięcie, które przekraczało możliwości mobilizacyjne, organizacyjne oraz finansowe Karpackiej Ukrainy. Bez wsparcia z zewnątrz Augustyn Wołoszyn nie mógłby realizować wizji powstania Karpackiej Ukrainy. Wsparcia tego poza III Rzeszą oraz Czechosłowacją przede wszystkim udzieliła ludność ukraińska z terenu Polski i Rumunii, ale także diaspora ukraińska z Kanady i Stanów Zjednoczonych. Fakt formowania ukraińskich sił zbrojnych postanowiło wykorzystać także w Polsce kierownictwo Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (dalej OUN), tym bardziej, że idea budowy niepodległego państwa Ukraińskiego z jej wszystkimi atrybutami stała się niezwykle popularna wśród młodzieży ukraińskiej zamieszkałej na terytorium ówczesnej Rzeczypospolitej.

Początkowo formowane na terenie Zakarpacia ukraińskie siły zbrojne liczyły ok 2 tys. żołnierzy. Jednak stały napływ ochotników do ukraińskiego wojska w tym także z Polski sprawił, iż w marcu 1939 roku formacja rozrosła się już do ok. 6 tys. żołnierzy. Karpacka Sicz, którą kierował Roman Suchewycz, była umundurowana i uzbrojona w lekki sprzęt wojskowy pochodzący głównie z zasobów armii czechosłowackiej. Omawiając kwestię tworzenia ukraińskich sił zbrojnych należy podkreślić, że bez napływu ochotników z zagranicy formacja ta nie mogłaby w tak krótkim czasie powstać. Przekraczało to możliwości mobilizacyjne państwa. Wynikał to przede wszystkim z trzech zasadniczych przyczyn. Po pierwsze zgodnie z danymi spisu ludności dokonany przez władze Czechosłowacji w 1932 roku, na ogólna liczbę 775 tys. mieszkańców Zakarpacia ludność pochodzenia ukraińskiego liczyła 451 tys. mieszkańców, co stanowiło ok. 62,2% ogółu. Po drugie we wrześniu 1938 roku w związku z zagrożeniem ze strony niemieckiej, Rząd Czechosłowacji ogłosił powszechną mobilizację, która objęła wszystkich mężczyzn w wieku pomiędzy 18 a 50 rokiem życia w tym i poborowych z obszaru Zakarpacia¹. Kolejnym czynnikiem mającym negatywny wpływ na możliwości mobilizacyjne Karpackiej Ukrainy, był fakt, że w wyniku arbitrażu jaki miał miejsce 2 listopada 1938 roku w Monachium, obszar Rusi Zakarpackiej został podzielony. Przekazanie Węgrom południowej części Zakarpacia z jej stolicą Mukaczewem [obszar 1523 km² zamieszkała przez ok. 172 tys. mieszkańców] w znacznym stopniu uszczupliło liczbę mieszkańców Karpato-Ukrainy².

¹ Wiśniewski J. P. Armia czechosłowacka w latach 1932–1938. Toruń, 2007. S. 204.

² Jarnecki M., Kołakowski P. Ukraiński Piemont. *Ruś Zakarpacka w okresie autonomii 1938–1939*. Warszawa, 2017. S. 146.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż zgodnie z zapisem § 4 przyjętego 10 listopada 1939 roku statutu ONSKS, członkiem Karpackiej Siczy mógł zostać tylko i wyłącznie obywatel Podkarpackiej Rusi, który ukończył 18 lat³. Oznacza to, iż od samego początku istnienia Karpackiej Siczy zapis ten był świadomie łamany przez dowództwo formacji, które przyjmowało w swoje szeregi również ochotników z innych państw.

Jednym z pierwszych śladów świadczących o udziale ochotników z Polski w Karpackiej Siczy był Meldunek Sytuacyjny Komendy Wschodnio-Małopolskiego Okręgu Straży Granicznej we Lwowie nr 11/38 z dnia 15 grudnia 1939 roku, w którym zostało wymienione nazwisko Stefana Kaczmarza z Przemyśla zatrzymanego w grudniu 1938 roku podczas próby nielegalnego przekroczenia granicy państwa⁴.

Powstające ukraińskie siły zbrojne stwarzały możliwość przeszkolenia bojowego dla aktywistów ruchu ukraińskiego z Polski, tym bardziej, iż do Siczy Zakarpackiej masowo garnęła się młodzież ukraińska z terenów ówczesnej Rzeczypospolitej. Sytuacja ta nie pozostała bez wpływu na kierownictwo formacji. Analizując obsadę personalną Karpackiej Siczy, Piotr Kołakowski stwierdził między innymi, że „... *Galicjanie opanowali kadrowo zwłaszcza ONOKS i nadali ton tej organizacji...*”⁵.

Prowadząc wywiad polskie organy bezpieczeństwa ustaliły, że aktywną rolę w werbunku ochotników do ukraińskich sił zbrojnych odgrywali aktywiści OUN. Powyższą tezę potwierdzają materiały wywiadowcze (zachowane w archiwach) wytworzone przez przedwojenną Straż Graniczną (dalej SG). Z analizy tych dokumentów wynika, że przerzut ochotników z Polski na teren Czechosłowacji był akcją zorganizowaną i kierowaną przez Organizację Ukraińskich Nacjonalistów. Akcja ta była prowadzona przez OUN przy wykorzystaniu struktur kościoła grecko-katolickiego, ale przede wszystkim przy wykorzystaniu legalnie działających organizacji i stowarzyszeń ukraińskich na terenie Rzeczypospolitej (głównie Proświty) **.

W miejscach tych, podczas spotkań społeczności lokalnej, propagowano ideę budowy Wielkiej Ukrainy. W trakcie tych spotkań agitatorzy starali się podkreślać, iż obowiązkiem społeczności ukraińskiej w Polsce jest czynne wspieranie idei budowy państwa ukraińskiego. Potwierdzeniem tego może być informacja jaka została uzyskana podczas przesłuchania osób zatrzymanych przez Straż Graniczną II RP za próbę nielegalnego przekroczenia granicy.

W trakcie prowadzonych działań granicznych na pograniczu, 6 grudnia 1938 roku [w godzinach porannych] w zasadzkę zorganizowaną w rejonie wąwozu Bohyińskiego [przez strażników granicznych z Placówki I Linii w Polanicy] wpadła grupa 4 osób, która nielegalnie przekroczyła granicę państwa z Czechosłowacji do Polski. Zatrzymani po doprowadzeniu do siedziby placówki zostali poddani czynnościom śledczym. W trakcie przesłuchania zeznali oni między innymi, że należeli do zorganizowanej grupy dziewięciu mieszkańców z okolic Delatyna, Zarzecza i Mikuliczyna, którzy w dniu 22 listopada 1938 roku przekroczyli nielegalnie granicę polską do Czechosłowacji z

³ Pahiria O. Карпатська Січ військового формування Карпатської України. Кijów, 2010. S. 28.

⁴ Meldunek Sytuacyjny Komendy Wschodnio-Małopolskiego Okręgu Straży Granicznej we Lwowie nr 11/38 z dnia 15 grudnia 1939 roku, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG (dalej Zespół akt MIOGS) / Центральний Державний Історичний Архів у Львові (dalej CDIA) we Lwowie, sygn. akt nr 204/1/1166. S. 131.

⁵ Jarnecki M., Kołakowski P. Ukraiński Piemont. *Ruś Zakarpacka w okresie autonomii 1938–1939*. Warszawa, 2017. S. 17.

* Straż Graniczna – przedwojenna formacja graniczna Drugiej Rzeczypospolitej, została utworzona 1 kwietnia 1928 roku na mocy rozporządzenia Prezydenta RP w miejsce rozwiązanej Straży Celnej. Strukturę organizacyjną formacji tworzyła: Komenda Straży Granicznej, 6 Inspektoratów Okręgowych SG (w Ciechanowie, Bydgoszczy, Poznaniu, Katowicach, Krakowie oraz we Lwowie), Ekspozytura Inspektoratu Ceł w Wolnym Mieście Gdańsk oraz Centralny Ośrodek Szkolenia SG w Rawie Ruskiej. Formacja w 1938 roku liczyła ponad 5.3 tys. strażników.

** Proświta – ukraińska organizacja społeczno-oświatowa założona we Lwowie w 1868 roku. Posiadała ona liczne placówki na obszarach zamieszkałych przez ludność ukraińską. W okresie II Rzeczypospolitej działała legalnie. Posiadała ponad 3 tys. czytelni oraz bibliotek. Po ataku 17 września 1939 roku ZSRR na Polskę oraz zajęciu terenów wschodnich, „Proświta” została zlikwidowana przez sowieckiego okupanta. Ponownie organizacja została reaktywowana przez społeczność ukraińską na krótki okres podczas okupacji niemieckiej.

zamiarem wstąpienia do Siczy Zakarpackiej. Grupa ta była uzbrojona w rewolwer oraz 2 karabiny. W trakcie prowadzonych czynności śledczych jeden z zatrzymanych Iwan WEREDZIUK s. Wasyla, ur. 13.01.1918 roku w Mikuliczynie, zamieszkały w Mikuliczynie pow. Nadwórna, narodowości ukraińskiej, zeznał między innymi, że: *“... z początkiem października 1938 r. sekretarz Proświty w Mikuliczynie Bieljowicz Iwan wraz z członkami Proświty Herkawym Jurem ze Stanisławowa, Piotrem Prokopczuk z Tatarowa urządzali zebrania w Proświcie w Mikuliczynie prowadząc agitację werbunkową pośród członków Proświty, aby udawali się na Ruś-Zakarpacką i tam wstępowali do Siczy. Bilejowicz Iwan zwerbował sobie 11 ludzi a to: 1) Herkawy Jurko z Mikuliczyna który posiadał pistolet 2) Fedorczuk [imię nie znam] z Dory również posiadający pistolet, 4) Kuśnierczuk Piotr z Jabłonicy, Prokopczuk Piotr z Tatarowa z pistoletem, 5) Dracz Iwan z Worochty, dwóch osobników z nieznanych mi z nazwiska z Berezowa którego Berezowa to nie wie z karabinami oraz trzech nieznanych z nazwisk z Zarzecza obok Delatyna z jednym karabinem, którą to szajkę przeprowadził na Ruś Zakarpacką wyżej wymieniony Bilejowicz ...”*⁶.

Kolejny obywatel RP pochodzenia ukraińskiego zatrzymany przez polską Straż Graniczną z Komisariatu Ludwikówka Oleksy Kret, okazał się kurierem OUN, który miał przekazać informacje dla Rządu Ukrainy Karpackiej na temat sytuacji politycznej oraz na temat werbunku ochotników w Polsce do Siczy Zakarpackiej. W trakcie przesłuchania, które odbyło się w siedzibie placówki SG ww. stwierdził między innymi: *“... ja zaś miałem dotrzeć do Rewaja* zamieszkałego w Huście, któremu miałem powiedzieć, że w Polsce jest bardzo dużo zorganizowanej młodzieży ukraińskiej, która koniecznie chce iść na pomoc w wyzwoleniu Ukrainy na Zakarpaciu (...)”* oraz *że“... na polecenie Stefana Petryczki [członka OUN zamieszkałego w Peczeni] miał przynieść [do Polski] polecenia i listy nieznannej treści, które miał mi dać Rewaj lub jego zastępca...”*⁷. W trakcie przesłuchania ww. poinformował również służby polskie graniczne o punktach kontaktowych oraz o haśle kontaktowym które obowiązywało w tym czasie i miało mu ułatwić nawiązanie łączności z przedstawicielami władz ukraińskich na terenie Zakarpacia.

Początkowo w zorganizowanej akcji werbunku na terenie Polski i przerzutu ochotników na Zakarpacie, OUN wykorzystywał istniejące szlaki przerzutu kurierów przez granicę w rejonie Karpat. Szybko się jednak okazało, iż dotychczasowa baza przerzutowa była niewystraszająca, a osoby próbujące przedostać się na własną rękę na Zakarpacie były bardzo szybko wyłapywane i zatrzymywane podczas próby nielegalnego przekroczenia granicy polsko-czechosłowackiej przez Straż Graniczną. Wobec powyższego, aby zapewnić stałą łączność pomiędzy Galicją Wschodnią z Zakarpaciem, OUN postanowił oprzeć akcję przerzutu ochotników na zaufanych i oddanych sprawie ukraińskiej mieszkańcach pogranicza ówczesnej granicy polsko-czechosłowackiej.

Wciągnięcie do współpracy w przerzucie ochotników na Zakarpacie ludności pogranicza zwłaszcza narodowości ukraińskiej, stwarzało istotne zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego Polski. Obok dotychczas istniejących kanałów przerzutowych oraz osób związanych z przerzutem przez granicę rozpoznanych przez wywiad Straży Granicznej, na pograniczu polsko-czechosłowackim pojawiły się nowe szlaki przerzutowe. Sytuacja ta w sposób poważny rzutowała na system ochrony granicy oraz stan bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i wymagała natychmiastowej reakcji ze strony polskich służb granicznych. Wydarzenia jakie wówczas miały miejsce wymagały również intensyfikacji prowadzonych działań wywiadowczych przez Straż Graniczną oraz Korpus Ochrony Pogranicza** (dalej KOP), a także przez defensywę policyjną.

⁶ Protokół przesłuchania Iwana Werdziuka zatrzymanego podczas próby nielegalnego przekroczenia granicy państwowej, sporządzony w dniu 7 grudnia 1938 roku w siedzibie kancelarii Komisariatu SG Worochta, Zespół akt MIOŚG, CDIA we Lwowie, sygn. akt nr 204/1/1242. S. 99.

* Juliusz Rewaj (1889–1979) polityk, poseł do parlamentu Czechosłowackiego, we wrześniu 1938 roku, minister handlu i transportu w rządzie, a następnie ostatni premier rządu Karpackiej Ukrainy.

⁷ Protokół przesłuchania zatrzymanego przez SG Oleksa Kreta, które odbyło się w siedzibie Komisariatu SG Ludwikówka, Zespół akt MIOŚG, CDIA we Lwowie, sygn. akt nr 204//1/1243. S. 7–9.

** Występujące zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa na południowo-wschodnim odcinku granicy polsko-czechosłowackiej w rejonie Rusi Zakarpackiej zmusił polskie czynniki rządowe do wzmocnienia systemu ochrony granicy poprzez skierowanie w październiku 1938 roku na okres czterech miesięcy dodatkowych sił w

W tym okresie, polskie służby graniczne musiały sprostać wielu trudnościom związanym z zapewnieniem skutecznej ochrony granicy państwa zwłaszcza w rejonie Karpat. Granica w tym rejonie stanowiła „ruchliwą arterię”, którą próbowali przekroczyć oprócz ochotników do Siczy, węgierscy powstańcy, polskie oddziały dywersyjne działające na Zakarpaciu w ramach operacji ŁOM, dezertery z armii czechosłowackiej narodowości niemieckiej szukający azylu w Polsce, oraz ewakuowani z Zakarpacia czescy urzędnicy, policjanci, wojskowi, którzy przez terytorium Polski zamierzali przedostać się do Czech.

W celu pozyskania niezbędnych informacji zatrzymane osoby podczas nielegalnej próby przekroczenia granicy polsko-czechosłowackiej były poddawane szczegółowym przesłuchaniom w siedzibach placówek oraz komisariatów Straży Granicznej. W trakcie prowadzonych czynności śledczych, oficerowie SG starali się zdobyć jak najwięcej informacji na temat sposobu werbunku ochotników w Polsce, tras przerzutowych, na temat organizatorów akcji, a także na temat kurierów przeprowadzających nielegalnie osoby przez polską granicę. Przesłuchania te były prowadzone w oparciu o specjalnie opracowany w tym celu przez Oddział II Sztabu Głównego Wojska Polskiego formularz⁸.

W przypadku, kiedy zatrzymany „ochotnik” przez SG, posiadał interesujące informacje z punktu widzenia wywiadu wojskowego, w przesłuchaniu tym uczestniczył oficer wywiadu wojskowego z Placówki Wywiadowczej Oddziału II SG WP właściwej terytorialnie tj. ze Stryja, Sambora lub Stanisławowa. Zdobyte informacje podczas przesłuchania osób zatrzymanych o ochotnikach polskich walczących w szeregach Siczy Zakarpackiej pozwoliły wkrótce na opracowanie przez wywiad służb granicznych wykazów personalnych uczestników walk na Zakarpaciu pochodzących z terenu II Rzeczypospolitej. Informacje te po potwierdzeniu danych personalnych były przekazywane do właściwych dla miejsca zamieszkania ochotników starostw powiatowych w Polsce. W dalszej kolejności starostowie powiatowi, po otrzymaniu od służb granicznych danych personalnych walczących w szeregach Karpackiej Siczy zamieszczali je we wnioskach o odebranie obywatelstwa polskiego. Wydanie takiej decyzji mogło być możliwe, gdyż zgodnie z zapisem art. 11 ust. 2 ustawy z dnia 20 stycznia 1920 roku o obywatelstwie Państwa Polskiego „... *utrata obywatelstwa polskiego następowała w przypadku przyjęcia urzędu publicznego lub wstąpienia do służby wojskowej w państwie obcym bez zgody Rządu Polskiego...*”⁹ (Dz. U. z 1920 roku nr 7 poz. 44). W dalszej kolejności dane personalne osób pozbawionych obywatelstwa polskiego były przesyłane przez starostów do wiadomości właściwym wojewodom oraz publikowane w Monitorze Polskim.

---

postaci doraźnie utworzonego w tym celu Oddziału Wydzielonego Korpusu Ochrony Pogranicza „Lwów” liczącego ok. 1000 żołnierzy, którym dowodził ppłk M. Osmoła.

⁸ Zgodnie z zawartymi pytaniami w formularzu nadesłanym z Samodzielnego Referatu Informacyjnego Dowództwa Okręgu Korpusu nr VI we Lwowie, prowadzący przesłuchanie oficerowie SG starali się dowiedzieć: *czy zatrzymany jest członkiem OUN względnie co sam wie na temat organizacji; w jakim celu zatrzymany przybył na pogranicze; jakimi drogami przedostał się w rejon pogranicza, gdzie i u kogo oraz kiedy się zatrzymał; czy posiadał przy sobie broń, jeśli tak to jaką; czy podczas trasy do granicy państwa uzyskał jakąś pomoc, jeśli tak – to od kogo; następnie czy miał zamiar przekroczyć granicę, jeśli tak – to dlaczego chciał to zrobić nielegalnie; czy podczas przekroczenia granicy miał mu ktoś udzielić pomocy; jakimi szlakami zamierzał przekroczyć granicę /podanie miejscowości i ewentualnie osoby u których nocował; czy posiada wiedzę o organizacji formacji ukraińskich na Zakarpaciu; do jakiej miejscowości na terenie Zakarpacia zamierzał się udać, do kogo miał się zgłosić na Zakarpaciu, czy znał hasło kontaktowe; czy miał zamiar wstąpić do organizacji działających na terenie Zakarpacia; czy ktoś zachęcał go do wstąpienia do jakichkolwiek ukraińskich formacji na Zakarpaciu, czy czytał jakieś odezwy nawołujące do wstępowania do legionu ukraińskiego, czy w Polsce uczestniczył w odczytach albo referatach na temat legionu ukraińskiego oraz kto je wygłaszał.* Załącznik do wytycznych szefa sztabu DOK nr VI we Lwowie płk. Rudki, w sprawie postępowania z obywatelami RP narodowości ukraińskiej usiłującymi przekroczyć nielegalnie granicę, Zespół akt MIOG, CDIA we Lwowie, sygn. akt nr 204/1/1237. S. 3.

⁹ Zgodnie z zapisem art. 11 ust. 2 Ustawy z dnia 20 stycznia 1920 roku o obywatelstwie Państwa Polskiego, starostowie powiatowi, otrzymali uprawnienia do orzekania w sprawie utraty obywatelstwa wobec tych wszystkich obywateli polskich, którzy wstąpili do Siczy Zakarpackiej. Nazwiska osób pozbawionych obywatelstwa polskiego były przesyłane do wiadomości właściwym wojewodom a następnie publikowane w Monitorze Polskim. Zespół akt Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie, Wydział społeczno-polityczny, Archiwum Obwodowe we Lwowie, sygn. akt nr 1 /51/2734. S. 15.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż na teren Rusi Zakarpackiej byli werbowani również bezrobotni wywodzący się ze środowisk ukraińskich, którym obiecywano pracę przy robotach budowlanych na terenie Karpackiej Ukrainy. W trakcie jednego z przesłuchań, które odbyło się w dniu 2 grudnia 1938 r. w siedzibie komisariatu Ludwikówka obywatela RP narodowości ukraińskiej Jana Koropasia, (s. Teodora, ur. 3 stycznia 1913 roku w Rożubowicach, pow. Przemyśl, członka Proświty w Rożubowicach, przekazany przez Stronę czechosłowacką za nielegalne przekroczenie granicy z Polski do Czechosłowacji) zeznał, że powodem swojej decyzji o przedostaniu się nielegalnie do Rusi Zakarpackiej była chęć znalezienia przez niego pracy na terenie Hustu. Podczas przesłuchania, stwierdził on między innymi, że *“... Nie mając odpowiednich dokumentów na prowadzenie warsztatu w miesiącu października br. Posterunek Policji Państwowej w Siedliskach kategorycznie zabronił mi prowadzenie warsztatu stolarskiego w dowód czego budynek warsztatu mi opieczętowano. Będąc bezrobotnym czytałem gazety Nowy Czas i Nasz Prapor w których wyczytałem, że na terenie Rusi Zakarpackiej rozpoczynają się prace rozbudowy stolicy Rusi Zakarpackiej i miasta Hustu oraz praca przy budowach dróg żelaznych i kołowych, jest wielkie zapotrzebowanie na robotników do wyżej wymienionych prac. Na podstawie uzyskanych wiadomości z prasy postanowiłem nielegalnie przekroczyć granicę z Polski do Czechosłowacji, by na Zakarpaciu osiągnąć pracę...”*¹⁰.

W chwili obecnej jest bardzo trudno ustalić dokładną liczbę “polskich” ochotników w Karpackiej Siczy oraz osób zatrudnionych w strukturach państwowych Ukrainy Karpackiej posiadających obywatelstwo Polskie. Dariusz Dąbrowski powołując się na materiały Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego uważa, iż w okresie od października 1938 roku do rozbitcia formacji przez wojsko węgierskie w marcu 1939 roku z Polski na teren Zakarpacia przedostało się ok 2 tys. obywateli Polskich narodowości ukraińskiej. Z kolei powołując się na materiały wywiadowcze Korpusu Ochrony Pogranicza stwierdza, iż służby te posiadały ewidencję ponad 600 osób, które służyły w Karpackiej Siczy i po zajęciu tego obszaru przez Węgry powróciły do Polski¹¹.

Dane te jednak można zweryfikować w oparciu o zachowane do naszych czasów dokumenty archiwalne przechowywane w polskich i ukraińskich archiwach. W Archiwum Obwodowym we Lwowie znajdują się wykazy osób sporządzone przez starostów powiatowych z terenu województwa lwowskiego, którym odebrano polskie obywatelstwo za nielegalny pobyt na terenie Ukrainy Karpackiej oraz służbę w Siczy Zakarpackiej. Powyższe działania przeprowadzono na polecenie ówczesnego wojewody lwowskiego Alfreda Biłyka wydanego w dniu 22 marca 1939 roku. W piśmie przesłanym do podległych starostów polecił on między innymi że zapis zawarty w art. 11 pkt. Ustawy z dnia 20 stycznia 1920 r. należy stosować *“...do zbiegów na Ruś Zakarpacką – [tj.] do wszystkich ujawnionych i ustalonych wypadków nielegalnego przekroczenia granicy RP celem wstąpienia do służby wojskowej (Sicz i tp. organizacje paramilitarne wzgl. Publicznej) na Rusi Zakarpackiej”*¹². Wykonanie powyższego polecenia w kwietniu 1939 roku przez starostów powiatowych, (załącznik nr 4) pozwala w chwili obecnej na ustalenie w przybliżeniu liczby osób walczących w szeregach Siczy Zakarpackiej z terenu woj. lwowskiego.

Sporządzone wykazy zawierały między innymi następujące: dane imię i nazwisko, datę oraz miejsce urodzenia, imię rodziców, miejsce zamieszkania oraz właściwy dla miejsca zamieszkania powiat (załącznik nr 1, 2 oraz 3). W niektórych przypadkach oprócz wykazów zbiorczych znajdują się również krótkie charakterystyki osobowe (sporządzone np. przez starostę powiatowego w Przemyślu) pozwalające na zapoznanie się działalnością polityczną osoby, której odbierano obywatelstwo polskie.

Z danych zawartych w powyższych sprawozdaniach, wynika iż w okresie od kwietnia do lipca 1939 roku za służbę w Siczy Zakarpackiej oraz pracę w organach administracji Ukrainy Karpackiej starostowie powiatowi na terenie województwa lwowskiego wystąpili z wnioskami o odebranie

¹⁰ Protokół przesłuchania zatrzymanego przez SG Jana Koropasia, które odbyło się w dniu 2 grudnia 1938 r. w siedzibie komisariatu SG Ludwikówka po wydaleniu go do Polski z terytorium Zakarpacia przez stronę czechosłowacką, Zespół akt MIOŚG, CDIA we Lwowie, sygn. akt 204/11245. S. 13.

¹¹ Dariusz Dąbrowski Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpackiej (Podkarpackiej) 1938–1939. Toruń, 2007. S. 350.

¹² Zespół akt Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie, Wydział społeczno-polityczny, Archiwum Obwodowe we Lwowie, sygn. akt nr 1/51/2734. S. 162.

obywatelstwa polskiego w stosunku do 593 obywateli RP. Analiza zawartych w wykazach danych pozwala również stwierdzić, iż w okresie od października 1938 do końca marca 1939 roku akcja rekrutacyjna chętnych do służby w Siczy Zakarpackiej oraz instytucji państwowych na Zakarpaciu objęła niemal wszystkie środowiska ukraińskie na terenie woj. lwowskiego. Wydarzenia jakie miały miejsce na Zakarpaciu przyczyniły się do tego, że w niektórych miejscowościach na ówczesnym pograniczu polsko-czechosłowackim, aż prawie 50% męskiej populacji znalazło się na Zakarpaciu. W wielu przypadkach były to całe rodziny (załącznik nr 1).

Należy w tym miejscu podkreślić, iż powyższa akcja, o odebraniu obywatelstwa polskiego za służbę w siłach zbrojnych innego państwa pozwoliła także starostom powiatowym na załatwienie sprawy komunistycznych ochotników z Polski walczących w międzynarodowych brygadach na terenie Hiszpanii. W sprawozdaniach można znaleźć również informację o osobach pochodzących z terenu woj. lwowskiego służących w siłach republiki hiszpańskiej.

Liczba osób z terenu województwa lwowskiego w rozbiciu na poszczególne powiaty, wobec których zastosowano przepisy o utracie obywatelstwa polskiego zgodnie z art. 11 ustawy z dnia 20 stycznia 1920 r. o obywatelstwie Państwa Polskiego.

Lp	Powiat	Ilość osób których pozbawiano obywatelstwa polskiego
1.	Bóbrecki	7
2.	Brzozowski	2
3.	Dobromilski	1
4.	Drohobycki	26
5.	Grodecki	5
6.	Jarosławski	2
7.	Jaworowski	1
8.	Krośnieński	10
9.	Leski	144
10.	Lubaczowski	8
11.	Lwowski	15
12.	miasto lwów	39
13.	Mościcki	11
14.	Przemyski	12
15.	Rudecki	2
16.	Sanocki	251
17.	Turczański	57
	Razem	593

Źródło: Obliczenia własne na podstawie wniosków starostów powiatowych z terenu woj. lwowskiego o odebranie obywatelstwa polskiego Archiwum Obwodowe we Lwowie, sygn. akt 1/52/2734. S. 1–160.

Powyższe dane zawarte w tabeli świadczą, że w okresie od października 1938 do marca 1939 roku tylko z terenu woj. lwowskiego na teren Zakarpacia przedostało się 593 osoby, w tym z samego terenu powiatu sanockiego ponad 250 osób. Mając dane z pozostałych województw ówczesnej II Rzeczypospolitej zamieszkałych przez ludność ukraińską, można przypuszczać, iż liczba ta przekroczyła ponad 2 tys. osób. W tym miejscu należy podkreślić, że informacje zawarte w ww. sprawozdaniach obejmują tylko i wyłącznie potwierdzone dane personalne o osobach o których uzyskano informację, iż znalazły się w tym czasie na terenie Zakarpacia. Wykazy te nie zawierają natomiast nazwisk osób, którym udało się nielegalnie przebywać na terenie Karpackiej Ukrainy, a następnie po upadku Zakarpacia w marcu 1939 roku, niepostrzeżenie dla polskich służb powrócić do miejsca zamieszkania na terenie Polski. Co ciekawe dane te nie zawierają również informacji ile ob. RP walcząc po stronie Ukraińskiej z wojskami węgierskimi w marcu 1939 r. poległo lub odniosło rany. Nie mniej jednak tak duża liczba ochotników z Polski, świadczy to o tym, iż wydarzenia, jakie miały miejsce na przełomie lat 1938–1939 na terenie Karpackiej Ukrainy, stanowiły realne zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego Polski oraz dla integralności terytorium ówczesnego państwa. Przeszkolenie wojskowe na terenie Zakarpacia ochotników z Polski, a także wyposażenie ich w broń lekką z którą [po rozbiciu

Ukrainy Karpackiej przez Węgry] powrócili nielegalnie do Polski, miało w przyszłości negatywne konsekwencje dla bezpieczeństwa państwa. Podczas kampanii wrześniowej 1939 roku, w momencie kiedy szala konfliktu przechyliła się na stronę niemiecką, na przedmościu rumuńskim wybuchy pomiędzy 12 a 18 września 1939 roku zażarte walki polsko-ukraińskie.

Podsumowując należy stwierdzić, że udział “polskich ochotników” służących w Siczy Zakarpackiej oraz w strukturach administracji na terenie Rusi Zakarpackiej, jest faktem znanym tylko nielicznym historykom. W dużej mierze miały na to wpływ wydarzenia historyczne, jakie miały miejsce podczas II wojny światowej jak również upływ czasu. W chwili obecnej odchodzą z tego świata ostatni świadkowie tych wydarzeń, którzy mogli by przekazać potomnym swoje relacje na ten temat. To wszystko sprawiło, że historia maleńkiego państwa Karpato-Ukrainy istniejącego zaledwie kilka dni odeszła w zapomnienie. Na informacje o udziale ludności pochodzenia ukraińskiego z Polski w wydarzeniach na Zakarpaciu, można przypadkowo się natknąć podczas kwerendy akt w archiwach, jednak zwykle te dokumenty są źle opisane przez archiwistów, co czyni je w dużej mierze niedostępnymi.

Dlatego też przypominając przy okazji kolejnej rocznicy o wydarzeniach na Zakarpaciu, należy pamiętać, że Karpacka Sicz była miejscem w którym swoje doświadczenie bojowe zdobywali przyszli żołnierze [kadra dowódcza] różnych narodowych ukraińskich formacji w tym również Policji Ukraińskiej istniejącej podczas II wojny światowej na terenach wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej.

Omawiając kwestię naboru do Siczy Zakarpackiej należy podkreślić, że udział ukraińskich ochotników z Polski w tej formacji, który wynosił ok. 2 tys. osób, co stanowiło ok. 33% ogółu wszystkich żołnierzy, był bardzo znaczący bez którego Sicz nie mogłaby funkcjonować w takim zakresie. Przedstawione informacje nie odzwierciedlają jednak tragedii zwykłych ludzi, którzy na fali euforii jaka panowała w środowiskach ukraińskich na przełomie lat 1938/1939 podjęli decyzję o wyprawie na Ruś Zakarpacką. Konsekwencją tego wyboru było często utrata życia, kalectwo lub pozbawienie ich obywatelstwa polskiego co uczyniło ich bezpaństwowcami.

Załącznik nr 1

Wykaz mieszkańców powiatu leskiego wobec których w kwietniu 1939 r. wystąpiono z wnioskiem o odebranie obywatelstwa polskiego za udział w wydarzeniach na terenie Rusi Zakarpackiej

	Nazwisko i Imię	Data urodzenia	Imię ojca	Miejsce zamieszkania	Powiat właściwy ze względu na miejsce zamieszkania
1	Antoniszak Wasyl	02.08.1912	Michał	Procisne	Leski
2	Bajkanycz Józef	27.04.1919	Wasyl	Bereżki	Leski
3	Bilowicz Wasyl	14.06.1921	Semko	Berechy Górne	Leski
4	Bilowycz Ilko	1914	Wasyl	Bereżki	Leski
5	Bobak Dymitr	29.10.1902	Iwan	Smerek	Leski
6	Bobak Michał	06.10.1911	Iwan	Smerek	Leski
7	Bobak Stefan	06.01.1919	Jerzy	Caryńskie	Leski
8	Bogdan Semko	07.09.1905	Iwan	Caryńskie	Leski
9	Brus Jurko	03.07.1910	Dymitr	Wołosate	Leski
10	Brus Jurko	21.02.1917	Hawryło	Wołosate	Leski
11	Brus Piotr	05.06.1920	Iwan	Wołosate	Leski
12	Bunga Łecio	21.06.1914	Stefan	Wetlina	Leski
13	Bunga Mikołaj	10.06.1912	Dymitra	Berechy Górne	Leski
14	Bunga Stanko	01.01.1912	Michał	Wetlina	Leski
15	Bunga Teodor	19.03.1910	Stefan	Wetlina	Leski
16	Capik Anna	18.01.1917	Wasyl	Caryńskie	Leski
17	Czukwiński Wasyl	04.03.1917	Fedor	Ustrzyki Górne	Leski
18	Chajmus Iwan	11.07.1913	Ilko	Bereżki	Leski
19	Danków Fedor	05.03.1917	Wasyl	Procisne	Leski
20	Dziadek Maciej	10.05.1900	Dańko	Bereżki	Leski
21	Dziunycz Stefan	12.11.1911	Wasyl	Bereżki	Leski

22	Gierak Iwan	24.03.1907	Michał	Bandrów Narodowy	Leski
23	Hołowacz Michał	25.05.1919	Bazyli	Balnica	Leski
24	Hrusiewicz Maksym	18.10.1913	Jerzy	Wola Michowa	Leski
25	Hrycyk Mikołaj	03.12.1910	Dymitr	Smolnik	Leski
26	Ilczyszyn Dańko	15.02.1914	Iwan	Berechy Górne	Leski
27	Janko Jurko	06.10.1917	Wasył	Procisne	Leski
28	Janko Jurko	01.05.1912	Wasył	Wołosate	Leski
29	Łazoryszak Hryć	15.02.1908	Michał	Balnica	Leski
30	Łazoryszak Bazyli	21.11.1919	Michał	Balnica	Leski
31	Mazur Michał	04.12.1918	Tekli	Brak	Leski
32	Melnyk Teodor	15.08.1921	Eliasz	Smolnik	Leski
33	Michalcio Dymitr	02.11.1917	Andrzej	Wołosate	Leski
34	Morycz Fedor	25.03.1916	Ilko	Berechy Górne	Leski
35	Moszczyc Andrzej	31.03.1904	Jurko	Wołosate	Leski
36	Moszczyc Fedor	28.02.1915	Wasył	Wołosate	Leski
37	Moszczyc Mikołaj	03.11.1913	Michał	Wołosate	Leski
38	Myśko Stefan	19.10.1917	Iwan	Badnrów Narodowy	Leski
39	Japko Fedor	11.03.1913	Stańko	Wołosate	Leski
40	Karabin Dnytro	01.11.1917	Michał	Balnica	Leski
41	Kibała Paweł	04.04.1914	Iwan	Bereżki	Leski
42	Kocur Iwan	17.05.1916	Wasył	Bereżki	Leski
43	Kocur Iwan	22.06.1913	Hnat	Ustrzyki Górne	Leski
44	Kocur Stefan	02.05.1918	Iwana	Ustrzyki Górne	Leski
45	Kołosar Hryć	16.07.1907	Andrzej	Wetlina	Leski
46	Kołosar Iwan	18.05.1905	Andrzej	Wetlina	Leski
47	Kopylec Sanko	12.06.1916	imię nieczytelne	Smerek	Leski
48	Koruszczak Mikołaj	24.04.1923	Wasył	Berechy Górne	Leski
49	Kowal Stanko	10.08.1913	Iwan	Wetlina	Leski
50	Kusz Stanisław	01.05.1896	Eliasz	Bóbrka	Leski
51	Legdan Fedor	05.02.1916	Wasył	Smerek	Leski
52	Ostarz Mikołaj	29.08.1917	Mikołaj	Stężnica	Leski
53	Pilip Wasył	11.04.1919	Maria	Nasiczne	Leski
54	Poburczak Paweł	28.06.1909	Mikołaj	Caryńskie	Leski
55	Priadka Iwan	29.04.1908	Wasył	Wołosate	Leski
56	Priadka Jurko	28.03.1916	Wasył	Wołosate	Leski
57	Priadka Rudolf	19.12.1917	Mikołaj	Wołosate	Leski
58	Pytlak Iwan	24.07.1911	Wasył	Dwernik	Leski
59	Rebińczak Iwan	17.09.1922	Michał	Caryńskie	Leski
60	Rabko Osyp	06.01.1914	Semko	Balnica	Leski
61	Rapko Stefan	02.01.1922	Semko	Balnica	Leski
62	Rapacz Pałacha	24.11.1916	Dymitr	Caryńskie	Leski
63	Rapko Stefan	02.01.1922	Semko	Balnica	Leski
64	Rebińczak Oelna	21.05.1912	Mikołaj	Caryńskie	Leski
65	Sawka Wasył	11.10.1901	Hryć	Wetlina	Leski
66	Seńko Michał	06.11.1916	Fedor	Wołoste	Leski
67	Seńko Wasył	01.05.1918	Oleksa	Balnica	Leski
68	Szczebentowski Piotr	12.06.1910	Dmytro	Procisne	Leski
69	Szkudra Oleksa	27.02.1896	Jurko	Ustrzyki Górne	Leski
70	Szokera Wasył	26.02.1906	Dymitr	Berechy Górne	Leski
71	Tarnawski Michał	19.09.1919	Jerzy	Caryńskie	Leski
72	Tarczanin Mikołaj	17.11.1912	Łesio	Badnrów Narodowy	Leski
73	Tkacz Wasył	30.11.1904	Szymon	Badnrów Narodowy	Leski
74	Tokarczyk Dymitr	07.11.1906	Grzegorz	Smerek	Leski
75	Uhal Iwan	20.01.1906	Stefan	Balnica	Leski

76	Uhal Piotr	12.07.1921	Iwan	Balnica	Leski
77	Zanewczyk Michał	14.08.1901	Matwuj	Stężnica	Leski
78	Zazwinski Wasyl	14.01.1904	Jurko	Wetlina	Leski
79	Wierzbicki Borys	06.10.1913	Katarzyna	Wołosate	Leski
80	Wiźniak Iwan	17.01.1919	Fedor	Wetlina	Leski
81	Wierzbicki Andrzej	04.12.1907	Seńko	Lipie	Leski
82	Wowk Michał	28.01.1917	Maria	Kalnica	Leski
83	Woźniak Lesio	21.06.1912	Fedor	Wetlina	Leski
84	Woźny Fedor	1904	Iwan	Wołosate	Leski
85	Woźny Fedor	09.06.1917	Fedor	Wołosate	Leski
86	Zawirski Iwan	10.05.1915	Iwan	Wetlina	Leski

Źródło: Opracowanie własne autora na podstawie wniosków starosty leskiego o odebranie obywatelstwa polskiego Archiwum Obwodowe we Lwowie, sygn. akt 1/52/2734. S. 10–12.

Załącznik nr 2

Wykaz osób zamieszkałych na terenie powiatu przemyskiego, które na wniosek starosty powiatowego w Przemyślu w kwietniu 1939 roku utraciły obywatelstwo polskie

Ip	Nazwisko i imie	Data urodzenia	Imię ojca	Miejsce zamieszkania	Powiat właściwy ze względu na miejsce zamieszkania
1.	Daćkiewicz Andrzej	30.09.1914	Michał	Rożubowice	Przemyski
2.	Duży Wasyl	10.11.1911	Jan	Stroniewice	Przemyski
3.	Fedak Włodzimierz	23.06.1914	Mikołaj	Wilcza	Przemyski
4.	Kołodziej Zenon	17.08.1917	Grzegorz	Buszkowice	Przemyski
5.	Koznarski Mirosław	21.06.1912	Zachariasz	Krówniki	Przemyski
6.	Kozioryński Jan	07.08.1919	Grzegorz	Krówniki	Przemyski
7.	Kurylec Andrzej	28.03.1921	Kornel	Buszkowice	Przemyski
8.	Oszczudlak Iwan	17.09.1909	Maksym	Przekopana	Przemyski
9.	Packiewicz Andrzej	30.09.1914	Michał	Rożubowice	Przemyski
10.	Pawłyk Włodzimierz	02.08.1915	Iwan	Buszkowice	Przemyski
11.	Stachiw Eugeniusz	15.09.1918	Paweł	Przemysł	Przemyski
12.	Stasiw Włodzimierz	15.05.1913	Aleksander	Kruhel	Przemyski

Źródło: Opracowanie własne autora na podstawie wniosków starosty przemyskiego o odebranie obywatelstwa polskiego Archiwum Obwodowe we Lwowie, sygn. akt 1/52/2734. S. 52–62.

Załącznik nr 3

Wykaz osób zamieszkałych na terenie powiatu przemyskiego, które na wniosek starosty powiatowego w Drohobyczu w kwietniu 1939 roku utraciły obywatelstwo polskie

Ip	Nazwisko i imie	Data urodzenia	Imię ojca	Miejsce urodzenia	Powiat właściwy ze względu na miejsce zamieszkania
1.	Andruszkiw Włodzimierz	01.02.1913	Ilko	Borysław	Drohobycki
2.	Andruszkiw Michał	17.11.1918	Roman	Borysław	Drohobycki
3.	Włodzimierz Biłas	25.04.1914	Dymytr	Truskawiec	Drohobycki
4.	Łaba Teodor	10.10.1914	Bazyli	Borysław	Drohobycki
5.	Proć Tymko	24.06.1903	Mikołaj	Borysław	Drohobycki
6.	Stebelski Iwan	01.12.1914	Doroteja	Stara-Sól	Drohobycki

Źródło: Opracowanie własne autora na podstawie wniosku starosty drohobyckiego o odebranie obywatelstwa polskiego Archiwum Obwodowe we Lwowie, sygn. akt 1/52/2734. S. 83.

Starostwo powiatowe krośnieńskie
L. A.C. 1/77/39

Krosno, dnia 1 kwietnia 1939 r.

W sprawie zastosowania
art. 11 pkt 2 ustawy z dnia 20/1.1920
do zbiegów na Ruś Podkarpacką

T A J N E

Do
Urzędu Wojewódzkiego
/Wydział Ogólny/
we Lwowie

Wykonując reskrypt z dnia 22 marca 1939 L.O. 40/taj/39, przedkładam wyciąg z wykazu osób, które utraciły obywatelstwo polskie, na podstawie art 11 pkt. 2 ustawy z dnia 20/1.1920 (DZURP. No. 7 poz. 44) – przesłanego do ogłoszenia w Monitorze Polskim.

Wymienieni zbiegli na Ruś Podkarpacką celem wstąpienia do legionu ukraińskiego – Siczy.

Pierwszy Teodor Warchoł, stanu wolnego został pozbawiony obywatelstwa, tutejszą decyzją z dnia 1/IV. 1939 L. A.C. 1/53/39, drugi Jan Warchoł, żonaty jedno dziecko, pozbawiony obywatelstwa decyzją z dnia 1/IV. 1939 L. A.C. 1/76/39, z tym, iż na zasadzie art. 13 powołanej ustawy utrata obywatelstwa – nie rozciągnięto na żonę i dziecko nazwanego.

Nadto stosownie do zalecenia reskryptu, o utracie obywatelstwa powiadomiono najbliższą rodzinę wyżej wymienionych¹³.

Starosta Powiatowy

mgr. Frankowski

OCHOTNICY Z POLSKI W SZEREGACH SICZY ZAKARPACKIEJ 1938–1939

dr. Piotr KOZŁOWSKI

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Jarosławiu

Streszczenie

Prezentowany artykuł „Ochotnicy z Polski w szeregach Siczy Zakarpackiej 1938–1939”, przedstawia informacje na temat rekrutacji i przetrwania do Karpackiej Ukrainy ukraińskich ochotników z Polski. Artykuł prezentuje jeden z wielu epizodów z dziejów Ukrainy. Przedstawia on historię państwa ukraińskiego, które istniało w marcu 1939 roku zaledwie kilka dni, a które po aneksji tego obszaru przez Węgry Mikólsa Horthego zostało ostatecznie zlikwidowane 18 marca 1939 roku. Istnienie Rusi Zakarpackiej, to także kwestia formowania przez ówczesny rząd Ukraiński własnych narodowych sił zbrojnych (Siczy Zakarpackiej), które miałyby w przyszłości zapewnić byt powstającemu państwu. Publikacja opiera się na materiałach źródłowych pochodzących z zasobów ukraińskich archiwów znajdujących się na terenie Lwowa, jak również na literaturze przedmiotu. Prezentowana publikacja stanowi zacytowanie do szerszej dyskusji na powyższy temat który jest w ogóle nieznanym we współczesnej historiografii. Powyższy artykuł składa się z dwóch integralnych części. W pierwszej części artykułu zostały przedstawione metody werbunku ochotników ukraińskich w Polsce, sposób ich przetrwania przez granicę polsko-czechosłowacką na teren Karpackiej-Ukrainy W części tej znajdują się również informacje na temat organizacji oraz sposobie ochrony granicy polsko-czechosłowackiej w rejonie Karpat przez polskie służby graniczne. Dokonana analiza polskich materiałów źródłowych przez autora, wskazuje na to, iż organizowana przez rząd Karpato-Ukriny Sicz Zakarpacka bez wsparcia międzynarodowego oraz masowego napływu do jej szeregów ochotników w tym także z Polski nie mogłaby istnieć. Artykuł prezentuje także stanowisko ówczesnych władz polskich w stosunku do swoich obywateli pochodzenia ukraińskiego, którzy na fali ogólnej euforii [możliwość powstania niepodległego państwa ukraińskiego] podjęli decyzję o wstąpieniu do

¹³ Informacja z dnia 01.04.1939 r. starosty krośnieńskiego do wojewody lwowskiej o odebraniu obywatelstwa polskiego 2 obywatelom RP za wstąpienie do Siczy Karpackiej, Archiwum Obwodowe we Lwowie, sygn. akt 1/52/2734. S. 9

Siczy Karpackiej. Decyzji która w przyszłości skutkowałą pozbawieniem ich obywatelstwa polskiego, czyniąc z nich bezpaństwowców. Omawiając powyższą problematykę, autor prezentuje ją w kontekście międzynarodowych uwarunkowań, jakie wytworzyły się w tym okresie w Europie Środkowo-Wschodniej. Na szczególną uwagę w tej części artykułu zasługują fragmenty w których autor prezentuje informacje pochodzące z protokołów przesłuchania osób zatrzymanych przez polską Straż Graniczną w trakcie próby nielegalnego przekroczenia granicy państwa. Powyższe fragmenty protokołów zatrzymań pokazują z jednej strony na kwestię organizacji rekrutacji ochotników do Siczy Zakarpackiej na terenie Polski, a z drugiej strony wskazują jak dużym poparciem w środowiskach ukraińskich cieszyła się idea powstania niepodległego państwa ukraińskiego. Uzupełnieniem powyższego artykułu są zamieszczone dane statystyczne o osobach, które przedostały się na teren Ukrainy Karpackiej z obszaru województwa lwowskiego świadczące o tym iż ruch ten był masowy. W drugiej części stanowiący załącznik do powyższego artykułu, zostały przedstawione wykazy imienne 104 osób z Polski [zamieszkałych na terenie powiatu leskiego, przemyskiego oraz drohobyckiego], którym na podstawie zapisu art. 11 ust. 2 ustawy z dnia 20 stycznia 1920 roku o obywatelstwie Państwa Polskiego odebrano obywatelstwo polskie za służbę w Siczy Karpackiej. Prezentowane przez autora wykazy osób narodowości ukraińskiej (z powiatów leskiego, przemyskiego oraz drohobyckiego) w następującym układzie: imię i nazwisko, data urodzenia, miejsce urodzenia, powiat ze względu na miejsce zamieszkania, pozwala na precyzyjne określenie tożsamości osoby umieszczonej w wykazach. Znajdujące się w wykazach, sporządzonych przez autora, dane personalne osób walczących w szeregach ukraińskiej formacji z wojskami węgierskimi w marcu 1938 roku wskazują dobitnie na to, iż ruch ten objął w niektórych rejonach ówczesnego pogranicza niemalże całą męską część populacji ukraińskiej zamieszkującej pas przygraniczny II RP.

Słowa kluczowe: Karpacka Ukraina, Sicz Zakarpacka, Ukraińska Nacjonalistyczna Organizacja, agitacja, sposób rekrutacji do formacji, ukraińscy ochotnicy, kurierzy, czytelnie Proświty, system ochrony granicy, nielegalne przekroczenie granicy, Straż Graniczna, Korpus Ochrony Pogranicza, zatrzymanie osób, przesłuchanie osób, utrata obywatelstwa polskiego, starostowie powiatowi, monitor polski.

POLISH VOLUNTEERS IN THE CARPATHIAN SITCH IN 1938–1939

dr Piotr KOZŁOWSKI

The State Higher Technical-Economical School in Jarosław

Summary

The article “Ochotnicy z Polski w szeregach Siczy Zakarpackiej 1938–1939” Polish volunteers in the ranks of Carpathian Sich 1938–1939 covers information concerning the recruitment and relocation of Ukrainian volunteers from Poland. The article presents one of many episodes from Ukrainian history – the history of Ukrainian state which was established in March 1939 and lasted for a few days only, due to the annexation of the area by Hungary and Mikóls Hortheg and finally abolished on 18th March 1939. During the existence of Carpathian Ruthenia the then government formed the national armed forces (the Carpathian Sich) which was intended to provide for the state. The hereby publication is based on reference materials from Ukrainian archives in Lviv, as well as on related literature. The publication is a beginning to a discussion on the above mentioned topic being unknown to the contemporary historiography. The article consists of two integral parts. The first one describes the methods of recruitment of Ukrainian volunteers in Poland, the way of their transfer through the Polish-Czechoslovakian border to the territory of Carpathian Ukraine. The study of Polish source material by the conducted by the author points out that Carpathian Sich organized by the Carpatho-Ukraine government, having neither international support nor the mass influx of volunteers also from Poland to its ranks would not be able to exist. This part also covers information concerning the organization and protection of Polish-Czechoslovakian border by Polish border control on the territory of the Carpathians. The article presents the then Polish authorities' attitude towards their citizens of Ukrainian origin, who decided to join the Carpathian Sich in hope to create an independent Ukraine. As a result, they were deprived of their nationality and left as stateless persons. When discussing the subject matter, the author presents it in the context of international circumstances which developed in that time in the Middle Eastern Europe. The author presents fragments of records of interviews of the arrested persons by the Polish Border Guard during the attempt to cross the border illegally which deserve particular attention. The above mentioned fragments of arrest records depict organization of recruitment of volunteers to the Carpathian Sich on the territory of Poland on the one hand and show the strong support of the idea of establishing an independent Ukrainian state on the other hand. The complementation of the article are the attachments with statistical data of people, who succeeded to get to the territory of Carpathian Ukraine indicating that it was a massive movement. The second part, being an attachment to the article, presents registration of 106 Polish people [residing on the territory of Lesko, Przemyśl and

Drohobycz County], who due to their service in Carpathian Sich, were deprived of their Polish citizenship under art. 11 law 2 from 20th January 1920 concerning the Polish citizenship. The author presents the list of persons with Ukrainian nationality (from the Lesko, Przemyśl and Drohobycz country) in the following order: name and surname, date of birth, place of birth, place of residence and county, which allowed for finding the identity of the person presented in the lists. Personal details of the formation's members who fought against Hungarian troops in 1938 which are to be found in the lists emphatically indicate that Carpathian Sich organization involved almost all Ukrainian male population residing in the border area.

Keywords: *Carpathian Ukraine, Carpathian Sich, Organization of Ukrainian Nationalists, agitation, the method of recruitment to the formation, Ukrainian volunteers, couriers, Prosvita reading rooms, border protection system, illegal border crossing, Border Guard, Border Protection Corps, detention of persons, investigation of persons, loss of Polish citizenship, governon country, Official Gazette of the Republic of Poland.*

REFERENCES

Dariusz Dąbrowski *Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpackiej (Podkarpackiej) 1938–1939*. Toruń, 2007. S. 350. [in Polish].

Jarnecki M., Kołakowski P. *Ukraiński Piemont. Ruś Zakarpacka w okresie autonomii 1938–1939*. Warszawa, 2017. S. 146. [in Polish].

Informacja z dnia 01.04.1939r. starosty krośnieńskiego do wojewody lwowskie o odebraniu obywatelstwa polskiego 2 obywatelom RP za wstąpienie do Siczy Karpackiej, Archiwum Obwodowe we Lwowie, sygn. akt 1/52/2734. S. 9.

Meldunek Sytuacyjny Komendy Wschodnio-Małopolskiego Okręgu Straży Granicznej we Lwowie nr 11/38 z dnia 15 grudnia 1939 roku, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego SG (dalej Zespół akt MIOŚG), Tsentral'nyi Derzhavnyi Istorychnyi Arkhiv u L'vovi (dalej CDIA) we Lwowie, sygn. akt nr 204/1/1166. S. 131.

Pahiria O. *Karpats'ka Sich viis'kove formuvannia Karpats'koi Ukrainy*. Kijów, 2010. S. 28.

Protokół przesłuchania Iwana Werdziuka zatrzymanego podczas próby nielegalnego przekroczenia granicy państwowej, sporządzony w dniu 7 grudnia 1938 roku w siedzibie kancelarii Komisariatu SG Worochta, Zespół akt MIOŚG, CDIA we Lwowie, sygn. akt nr 204/1/1242. S. 99.

Protokół przesłuchania zatrzymanego przez SG Jana Koropasia, które odbyło się w dniu 2 grudnia 1938 r. w siedzibie komisariatu SG Ludwikówka po wydaleniu go do Polski z terytorium Zakarpacia przez stronę czechosłowacką, Zespół akt MIOŚG, CDIA we Lwowie, sygn. akt 204/1/1245. S. 13.

Słuchania zatrzymanego przez SG Ołeksza Kreta, które odbyło się w siedzibie Komisariatu SG Ludwikówka, Zespół akt MIOŚG, CDIA we Lwowie, sygn. akt nr 204/1/1243. S. 7–9.

Straż Graniczna – przedwojenna formacja graniczna Drugiej Rzeczypospolitej, została utworzona 1 kwietnia 1928 roku na mocy rozporządzenia Prezydenta RP w miejsce rozwiązanej Straży Celnej. Strukturę organizacyjną formacji tworzyła: Komenda Straży Granicznej, 6 Inspektoratów Okręgowych SG (w Ciechanowie, Bydgoszczy, Poznaniu, Katowicach, Krakowie oraz we Lwowie), Ekspozytura Inspektoratu Cel w Wolnym Mieście Gdańsk oraz Centralny Ośrodek Szkolenia SG w Rawie Ruskiej. Formacja w 1938 roku liczyła ponad 5.3 tys. strażników.

Wiśniewski J. P. *Armia czechosłowacka w latach 1932–1938*. Toruń, 2007. S. 204. [in Polish].

Zgodnie z zawartymi pytaniami w formularzu nadesłanym z Samodzielnego Referatu Informacyjnego Dowództwa Okręgu Korpusu nr VI we Lwowie, prowadzący przesłuchanie oficerowie SG starali się dowiedzieć: *czy zatrzymany jest członkiem OUN względnie co sam wie na temat organizacji; w jakim celu zatrzymany przybył na pogranicze; jakimi drogami przedostał się w rejon pogranicza, gdzie i u kogo oraz kiedy się zatrzymał; czy posiadał przy sobie broń, jeśli tak to jaką; czy podczas trasy do granicy państwa uzyskał jakąś pomoc, jeśli tak – to od kogo; następnie czy miał zamiar przekroczyć granicę, jeśli tak – to dlaczego chciał to zrobić nielegalnie; czy podczas przekroczenia granicy miał mu ktoś udzielić pomocy; jakimi szlakami zamierzał przekroczyć granicę / podanie miejscowości i ewentualnie osoby u których nocował; czy posiada wiedzę o organizacji formacji ukraińskich na Zakarpaciu; do jakiej miejscowości na terenie Zakarpacia zamierzał się udać, do kogo miał się zgłosić na Zakarpaciu, czy znał hasło kontaktowe; czy miał zamiar wstąpić do organizacji działających na terenie Zakarpacia; czy ktoś zachęcał go do wstąpienia do jakichkolwiek ukraińskich formacji na Zakarpaciu, czy czytał jakieś odezwy nawołujące do wstępowania do legionu ukraińskiego, czy w Polsce uczestniczył w odczytach albo referatach na temat legionu ukraińskiego oraz kto je wygłaszał*. Załącznik do wytycznych szefa sztabu DOK nr VI we Lwowie płk. Rudki, w sprawie postępowania z obywatelami RP narodowości ukraińskiej usiłującymi przekroczyć nielegalnie granicę, Zespół akt MIOŚG, CDIA we Lwowie, sygn. akt nr 204/1/1237. S. 3.

Zgodnie z zapisem art. 11 ust. 2 Ustawy z dnia 20 stycznia 1920 roku o obywatelstwie Państwa Polskiego, starostowie powiatowi, otrzymali uprawnienia do orzekania w sprawie utraty obywatelstwa wobec tych

wszystkich obywateli polskich, którzy wstąpili do Siczy Zakarpackiej. Nazwiska osób pozbawionych obywatelstwa polskiego były przesyłane do wiadomości właściwym wojewodom a następnie publikowane w Monitorze Polskim. Zespół akt Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie, Wydział społeczno-polityczny, Archiwum Obwodowe we Lwowie, syn. akt nr 1 /51/2734. S. 15.

Zespół akt Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie, Wydział społeczno-polityczny, Archiwum Obwodowe we Lwowie, syn. akt nr 1 /51/2734. S. 162.

Надійшла до редакції 3 09 2018 р.